

CZU:811.135.1'282

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2023.2\(320\).05](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2023.2(320).05)

CUVINTE DE SUBSTRAT EXAMINATE DIN PERSPECTIVA GEOGRAFIEI LINGVISTICE (III)¹

Ecaterina PLEȘCA

Cercetător științific

E-mail: ecple71@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2686-3942>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

SUBSTRATE WORDS EXAMINED FROM THE PERSPECTIVE OF LINGUISTIC GEOGRAPHY (III)

Abstract

In this article we have proposed to present results of the research of the layer of autochthonous words from the Romanian language, namely the letter C (*căciulă* – *ciucă*). It is about research from the perspective of the linguistic geography of the substrate words *căciulă*, *călbează/gălbează*, *căpușă*, *cătun*, *ceafă*, *cioară*, *cioc*, *ciucă* in the Romanian language spoken east of the Prut, according to the data provided by linguistic atlases (ALM, ALRR. Bas., ADCC/OKJA), dialect texts, the dialectological archive/Dialectal dictionary, etc., elaborated by researchers from Chisinau.

The identification of native words from the Romanian-speaking area in the east of the Prut with those from the vocabulary of the Daco-Romanian dialects on the right of the Prut, but also with those from the southern dialects – Aromanian, Megleno-Romanian, Istro-Romanian – allow us to note some similarities regarding their character as preservers of old elements in the lexical field.

Keywords: Romanian language, native vocabulary, dialectal words, substrate words, diatopic varieties, territorial spread, inquiry points, lexical area, derived word.

Rezumat

În articolul de față ne-am propus să prezentăm rezultate ale cercetării stratului de cuvinte autohtone din limba română, și anume litera C (*căciulă* – *ciucă*). Este vorba despre cercetarea din perspectiva geografiei lingvistice a cuvintelor de substrat *căciulă*, *călbează/gălbează*, *căpușă*, *cătun*, *ceafă*, *cioară*, *cioc*, *ciucă* în limba română vorbită la est de Prut, potrivit datelor furnizate de atlasele lingvistice (ALM, ALRR. Bas., ADCC/OKJA), de textele dialectale, de Arhiva dialectologică/Dicționarul dialectal ș.a. elaborate de cercetătorii de la Chișinău.

Identificarea cuvintelor autohtone din aria de limbă română din estul Prutului cu cele din vocabularul graiurilor dacoromâne din dreapta Prutului, dar și cu cele din dialectele

¹ Continuare a articolului publicat în *Philologia*, nr 5-6, 2020, p. 37-57.

sudice – aromân, meglenoromân și istroromân – ne permit să constatăm unele asemănări privind caracterul acestora de păstrătoare de elemente vechi în domeniul lexicului.

Cuvinte-cheie: limba română, vocabular autohton, cuvinte dialectale, cuvinte de substrat, varietăți diatopice, răspândire teritorială, puncte de anchetă, arie lexicală, cuvânt derivat.

Cu acest articol reluăm publicarea materialului dialectal privind cuvintele de substrat, înregistrat pe teren de către dialectologii de la Chișinău (*Philologia*, 2019, nr 5-6, p. 105-131, literele A – B (*baci – brad*); *Philologia*, 2020, nr 5-6, p. 37-57, litera B (*brânză – buză*)).

Lucrarea de față și-a propus prezentarea vocabularului autohton din aria dacoromână de la est de Prut, urmărindu-se scopul de a contribui la întregirea situației lingvistice cât privește păstrarea/conservarea, răspândirea și uzul cuvintelor de substrat în dacoromână și în limba română în general.

Drept bază de cercetare ne-a servit materialul de limbă care, potrivit rețelei ALM, a fost înregistrat în Basarabia/R. Moldova, în nordul Bucovinei și Transnistria, în localități din Maramureșul istoric (pct. 1-4) și din Ținutul Herța (pct. 14, 18, 20), precum și în localități din sud-estul Ucrainei, Caucaz, Kazahstan și Kârgâzstan, dar și din partea asiatică a fostei URSS – din reg. Omsk și Ținutul Primorie al Federației Ruse – în total 240 de localități populate de moldoveni.

Așa cum se anunță în titlul articolului, cercetarea noastră ține de cel mai vechi strat etimologic moștenit de limba română, traco-geto-dac, care, încadrat în procesul de formare a limbii române, a parcurs și reprezintă etape și stadii specifice lexicului românesc de-a lungul timpului. Prin urmare, avem cuvinte autohtone conservate sau modificate, primare sau derivate, motivate sau nemotivate, monosemantice sau polisemantice, cu semantism mai vechi sau/și cu semnificații evolute, aflate în fondul principal lexical sau la periferia uzului etc. Așternute pe harta lingvistică potrivit repartiției lor teritoriale și puse în corelație cu varietățile diatopice din spațiul de limbă cercetat sau analizând diversele lor contexte înregistrate în textele dialectale, elementele de substrat devin mai clare nu numai în privința procedeelelor de formare și a semanticii lor, dar și în ce privește frecvența utilizării, precum și unele aspecte ale dislocării lor de cuvinte împrumutate mai târziu în limbă.

În cele ce urmează, vom prezenta, în ordine alfabetică, rezultate ale cercetării cuvintelor autohtone cuprinse la litera C, și anume *căciulă*, *călbează/gălbează*, *căpușă*, *cătun*, *ceafă*, *cioară*, *cioc*, *ciucă*, potrivit datelor furnizate de atlasele lingvistice (ALM, ALRR. Bas., ADCC/OKJA), de textele dialectale, de Arhiva dialectologică/„Dicționarul dialectal”² ș.a. elaborate de cercetătorii de la Chișinău. Ar fi de menționat că unele dintre sursele amintite înregistrează și fapte de limbă necunoscute în restul spațiului de limbă română.

² În articol faptele de limbă își păstrează formele notate în surse.

CĂCIULĂ

I. Autohtonul *căciulă*, *căciuli*, s.f., este definit în limba română prin 1. Obiect confecționat din blană de oaie sau de alt animal și care servește la acoperirea capului. ♦ (fig.) Om, persoană, individ. 2. Obiect în formă de căciulă (1) (care servește ca acoperământ pentru coșuri, canale etc.). ♦ Partea superioară a ciupercii (DEX, p. 147).

Cuvântul se conține în fondul principal lexical al limbii române (Graur, 1954, p. 48).

Prima atestare a cuvântului autohton *căciulă* o avem din anul 1211 în onomastică, prin numele de român *Kesula* (= *Căciulă*). Iar primul derivat al acestuia a fost atestat prin antroponimul *Căciulat* (format din adj. *căciulat* „care poartă mereu căciulă”) în îmbinarea *popa Căciulat*, cu anul 1585, în Țata Românească (Mihăilă, 2010, p. 153-154).

Cuvânt comun românei cu albaneza (ILR, II, 1969, p. 338). Este pus în relație cu alb. *kësúlë*, -a „id.” (variante: *kaçule*, -*ja*, *kaçulle* „capișon la pelerină sau la guna ciobănească”, dial. Lura: *kaculitë*, -a „capișon de lână lucrat cu cârlige”, *kaçul*, -*i*, *kaçulitë*, *kaçullatë* „smoc de pene la păsările moțate; moț la pasăre” ș.a. (după Brâncuș, 1983, p. 53-54), relevant fiind fonetismul mai vechi al rom. *căciulă* decât al corespondentului său albanez, precum și faptul că „variantea *kësúlë* presupune o formă cu *ç* în albaneza comună, deci o formă identică cu cea din română (adică cu *tš* < i.e. **k*^)” (*ibidem*, p. 54).

Cuvântul există în două dialecte ale limbii române din sudul Dunării: în cel aromân: *căcúlă*, *căcúuă*, *cîțulă*; *căciúuă*, *căciúľă*, *k'ăciúľă*, *căsuuă*, și în meglenoromân: *căčuă*, *cătsúuă*, *cășúuă* (Brâncuș, 1995, p. 56; Brâncuș, 1983, p. 53; Mihăilă, 2010, p. 154).

II. Cuvântul este cunoscut în limba română vorbită în stânga Prutului, în special în limba literară. DELM definește apelativul *căciulă*, s.f., pl. *căciuli* prin: 1) Acoperământ de cap, confecționat, de obicei, din pielică de miel, purtat iarna de bărbați; cușmă. 2) (fam.) Om ca unitate a unui grup; ins; persoană; individ. 3) Obiect care are forma unui asemenea acoperământ de cap (DELM, I, p. 693).

Derivate: *căciular*, *căciulat*, *căciuli*, *căciulire*, *căciuliță*, *căciului*, *căciulială*.

La întocmirea **atlaselor lingvistice**, potrivit chestionarului pentru colectarea materialului, privitor la obiectul vestimentar desemnat prin cuvântul *căciulă* au fost întreprinse anchete de teren, rezultatele lor fiind fixate pe harta 369 „Cușmă”, din ALM, și pe hărțile 434 „Căciulă” și 435 „Căciulă (cu urechi)”, din ALRR. Bas., avându-se în vedere același obiect vestimentar, însă cu forme diferite, „căciula cu urechi este mai nouă în părțile noastre”, fiind adusă din estul cu ierni mai lungi și mai friguroase.

Potrivit hărții „Cușmă”, autohtonul *căciulă* formează două arii de răspândire teritorială: cea mai întinsă este situată în sud-vestul R. Moldova și sudul Basarabiei, unde au fost notate următoarele forme fonetice: *cășiulî* (pct. 178, 179, 182, 193, 195, 196, 198, 199, 201, 203, 206, 211, 223), *căciulî* (pct. 204, 212, 214, 216-222), *caciulî* (pct. 194). O altă arie, mai mică, o formează cele câteva puncte de anchetă din reg. Cernăuți, unde au fost notate formele: *kaš'iuľ* (pct. 8), *caciulî* (pct. 9 și 18), *caciulă* (pct. 11). Izolat, cuvântul a fost înregistrat

în pct. 92, Novosergheevka, reg. Aktiubinsk din Kazahstan, și în pct. 228, Moldovanovka, reg. Krasnodar din Federația Rusă (= F. Rusă), cu forma fonetică *cășiulî* (ALM, I/2, h. 369).

Harta „Căciulă” din ALRR. Bas., notează cuvântul autohton *căciulă* în pct. 14, 15, 18, 195, 196, 198, 199, 201, 203, 206, 211, 212, 214-223, 224, cu formele fonetice *cășúli* și *căcúli*. Aceeași hartă notează utilizarea ambilor termeni – *căciulă* și *cușmă* – în pct. 20, 22, 23, 44, 50, 51, 71, 193, 204, 210, 213 (ALRR. Bas., IV, h. 434). Potrivit informatorilor, în pct. 9, 27, 28, 183 mai des se spune *cușmî*, mai rar *căciulî*; în pct. 37 *căciulî* spun doar tinerii, iar bătrânii zic *cușmă*; în pct. 43, 45, 47 localnicii spun *cușmă*, însă cunosc și cuvântul *căciulă*, care „îi românești”; în pct. 180 *cușmî* „spun pi bătrânești”, iar *căciulî* „mai delicat”, acesta fiind perceput de localnici ca neologism. O situație similară o avem în pct. 182, unde *cușmî* „dzîc din vechimi”, iar „mai delicat” spun *căciulă* (*ibidem*). O situație diametral opusă o avem fixată în pct. 228 (Moldovanovka, reg. Krasnodar, F. Rusă), unde *cășúli* este notat ca arhaism, iar *cúșmî* ca neologism/inovație (*ibidem*).

În conformitate cu datele de teren, singura varietate diatopică pentru *căciulă* este *cușmă* (în pct. 1-4, notat *cujmă*) răspândit pe întreg spațiul de limbă română din estul Prutului. Excepție face partea de sud-vest unde, începând cu pct. 180 (s. Filipeni, Leova), spre sud, de-a lungul Prutului, pe Dunăre până la mare, autohtonul *căciulă* formează o arie lexicală (pct. 180, 183, 192, 193, 195, 196, 198, 199, 201, 203, 204, 206, 211-223) (ALRR. Bas., IV, h. 434). În enclave cuvântul *căciulă* (*/cușmî*) este notat în pct. 210 (Alexandrovca, reg. Nicolaev, Ucraina) și 228 (Moldovanovka, reg. Krasnodar, F. Rusă) (*ibidem*).

Harta „Căciulă (cu urechi)” notează pe *căciulă* pentru obiectul desemnat în pct. 20, 102 (*/cușmî*), 178-180, 182 (*/cușmî*), 204 (*/ușançi*), 223; iar în pct. 14, 18, 161, 195, 196, 199, 206, 211, 213, 214-222 cuvântul este fixat în îmbinarea *căcúla/cășúli* cu *urék'*, iar în pct. 198 în îmbinarea *cășiulî-cubancî* (ALRR. Bas., IV, h. 435). E de observat că pentru „căciula cu urechi” termenul *căciulă* este folosit doar în 27 dintre punctele cartografiate, pe când pentru obiectul „căciulă” el a fost înregistrat în 37 dintre punctele de anchetă, în celelalte puncte de anchetă a fost notat termenul *cușmă* (*ibidem*).

Cu semnificații singulare *căciulă* a fost notat în două puncte de anchetă: în pct. 9 pentru noțiunea „tablă (de floarea-soarelui)” (ALM, II/2, h. 921) și în pct. 113 pentru noțiunea „îngrăditură (de hrănit puii)” (ALRR. Bas., III, h. 271).

ADCC/OKDA. Gr. Brâncuș susține că termenul românesc *căciulă* „s-a răspândit în bulgară (*kačula* „glugă, căiță, moț; ciocârlan”), în neogreacă (*κατσοῦλα* „căciulă, căiță”, *κατσοῦλα* „glugă”, *κατσοῦλι* „creastă de cocoș”, *κατσονλιέρα* „ciocârlan”), în maghiară (*kacsula* „pălărie de joc”) ș.a. (Brâncuș, 1983, p. 54); însă harta 67 *KUČMA din ADCC, care a cartografiat termenul vestimentar „cușmă, căciulă” nu înregistrează cuvântul românesc ca varietate diatopică pentru obiectul vestimentar nominalizat în nici unul dintre punctele cartografiate (ADCC/OKDA, vol. 1, h. 67).

TD. Textele dialectale înregistrează cuvântul de substrat *căciulă* în cele două arii lingvistice – nordul Bucovinei și sudul Basarabiei. În plus, acesta este înregistrat

în s. Handrabura, pct. 101, din stânga Nistrului, apoi în Valea Perjei (Veche), pct. 197, din sudul R. Moldova.

Mai jos prezentăm înregistrările autohtonului *căciulă* în textele dialectale:

Noi nu sîntem di-aș"ii di-asarî / Cu "ok"iș", căș"iul' blănit... (TD, II/1, p. 23, Nijnie Stanivți, pct. 15); *dacă-s keiile bune / dim patru kei ies-o căcұлă // ... în place... // asta să cos așa căcұл'* (Gr. rom., Probotești [pct. 20], p. 233); *și iágă o gramá de-a căcұлi am la cusut (ibidem, p. 234); Ș-o mǎrs pripoién' [meseni] și li-o legat la căș"iul' bǎsmǎl' roșu, ș-o luat la s"oacrî* (TD, II/2, p. 79-80, s. Vancicăuți, pct. 23); [la iertăsiune] *eheée! fitițo / fitițo! tari bun și frumos / I-ai mai gǎsît / pǎn să-șcalți / î soarle să-nalță / pǎn n-oi traje un zdupát / nu puni cășula-ș cap [!]* (Gr. rom., Handrabura [pct. 101], p. 98); *Numa sî n-o sǎruț pre tari / Și căș"iula diș cap sî nu sarî...* (TD, II/2, p. 276, s. Covurlui, pct. 179); *Și dacî o zvǎrlit bacșăș acolo, jel li-o pus căș"iula, i-o cîntat...* (TD, II/1, p. 226, Valea-Perjei-Veche, pct. 197); *óte ní să ridicǎ și níe ca... ásta / pǎru căciula / da* (Gr. rom., Giurgiulești [pct. 218], p. 12); *...fǎcám așa ca un fișel di ășcîcê' / coșciúg îl numeám // ș' puneam acol căluján într-ínsu / si-ș puneam căcұлă di cuájje di uouá* (Gr. rom., Cartal [pct. 222], p. 29).

În nordul Bucovinei, în satele Vancicăuți, pct. 23, și în sudul R. Moldova, în s. Valea-Perjei-Veche, pct. 197, a fost înregistrat derivatul verbal *căciuli*: [Pânza] *Am strâns-o, am căș"iulit-o vǎlutuc, am tăiet cât ni-o trebuit... ștergǎruț di ș"-o fost* (TD, II/2, p. 76, s. Vancicăuți, pct. 23); *Pi rǎșk'itor' am rǎșk'ijet-o [cǎnepa], dupa și-am rǎșk'ijet-o, am căș"ulit-o, dupa ș'i-am căș"iulit-o, am numarat... trii j"erbi...* (TD, II/1, p. 221, Valea-Perjei-Veche, pct. 197).

DD nu notează apelativul *căciulă*.

DTG înregistrează entopicul *căciulă*, s.f., având semnificația „vârf de deal ascuțit cu bază circulară”, în s-le Sinești, Teșcureni și Unțești din rn. Ungheni; precum și derivatul *căciulat*, adj. (despre munți, dealuri) „cu vârf ascuțit, cu bază circulară” înregistrat în s-le Bahmut și Bumbăta din rn. Ungheni (Eremia, 2006, p. 35).

CĂLBEAZĂ/GĂLBEAZĂ

I. *Gălbează, gǎlbeze*, s.f. 1. Vierme parazit care trăiește în căile biliare ale ovinelor și bovinelor (*Fasciola hepatica*). 2. Boală de ficat a ovinelor și a bovinelor, provocată de gălbează (1) (DEX, p. 413).

Apelativul *călbeáză/gălbeáză* este unul dintre cuvintele autohtone sigure, având primele sale atestări în primul secol de scriere națională (Mihăilă, 2010, p. 256-257). Cu semnificația „fascioloză”, apelativul *gălbează* a fost atestat la <1521> în documentele slavo-române cu forma *кѢ(л)пе(з): Тако на poko(n) o(v)ce umre(л) o(t) кѢ(л)пе(з)* „Așa în urmă oile au murit de călpe[a]z[ă]” în Țara Românească, 1521, 15 sept.-oct. (*ibidem*, p. 163; DERS, 1981, p. 89); apoi, în 1569, ian. 29, într-un document din Țara Românească a fost atestat antroponimul *Gălbeaz: na ime GѢ(л)бѣ(з)* „anume Gălbeaz[ă]” (*ibidem*).

Acesta este unul dintre cele patru cuvinte autohtone ce se întâlnesc doar în dacoromână (*gălbeáză, călbeáză, călpeáză*) și aromână (*gălbeádză, gǎlbeăță*)

(Mihăilă, 2010, p. 163). În deplasările sale pe teren, Gr. Brâncuș, la fel ca și Capidan, nu a întâlnit forme cu *-ează* la aromânii din Albania, înregistrând aici formele fonetice *gâlbáză*, *gâlbádză*, *gâlbádză*, care par a fi împrumutate din albaneză (cf. alb. *këlbazë*, *gëlbazë*). Însă vechiul fonetism *dz* ar face dovada unei contaminări între rom. *gâlbeadză* și alb. *gëlbazë*. Așa cum observă același cercetător, forma *gâlbáză* în dacoromână se întâlnește „în graiurile de est, în care *b* este rostit mai dur (comp. *să iubască*, *să păgubască*, din Moldova). Astfel s-ar putea explica rostirea dură a acestuia din aromână” (Brâncuș, 1995, p. 56; *idem*, 1983, p. 54; Mihăilă, 2010, p. 163).

Cuvânt comun românei cu albaneza, pus încă de Cihac (II, p. 717) în legătură cu alb. *këlbazë*, *gëlbazë*, *klëbacë* „boală de ficat a oilor” (ILR, II, 1969, p. 338).

II. DELM definește pe *gâlbează*, *gâlbeze*, s.f., prin 1. Boală de ficat la oi și la alte rumegătoare; fascioloză. 2. Vierme parazit care provoacă această boală (DELM, I, p. 286).

Același dicționar înregistrează derivatele: *gâlbeji*, refl., (*despre oi*) „a se îmbolnăvi de gâlbează”; *gâlbejit*, *gâlbejos* (*despre oi*) „care e bolnav de gâlbează” (*ibidem*).

În **atlasele lingvistice** elaborate la Chișinău, autohtonul *gâlbează* și derivatele lui nu sunt notate. Harta „Gâlbinare” notează doar cuvintele prin care este desemnat, în limba populară, icterul, la oameni. Ar fi de observat că toate cuvintele înregistrate pe hartă sunt formate de la tema *galben-* (*gâlbinare*, *gâlbinele*, *gâlbiniță*, *gâlbinețiță*, *gâlbinareț*, *gâlbinariță*, *gâlbănaț*, *gâlbănuș*, *gâlbinie* și îmb. *dzaci di galbin'*, *boală galbăni*), fapt ce ne vorbește despre o distincție clară între termenii utilizați în a desemna afecțiunea la om și la animale, chiar dacă ambii termeni au la bază același radical (ALM, I/1, h. 142).

DD. Potrivit datelor din Arhiva dialectală, pentru „gâlbează la oi” au fost notați termenii *galbăt*, s.m. (Valea Rusului, rn. Fălești; Leadoveni și Pelinia, rn. Râșcani) și *galbătî*, s.f. (Pârjota, Sturzeni și Văratice, rn. Râșcani; Măcărești, rn. Ungheni) (DD, I, p. 241). Cu înțelesul „gâlbează (la oi)” a fost notat și termenul *gâlbinéli* (Marianovca-de-Jos, rn. Suvorov/Ștefan-Vodă; Ustia, rn. Dubăsari; s. Taxobeni, rn. Fălești; Viișoara, rn. Glodeni; Brânzenii-Noi, rn. Telenești; Cotiușanii-Mici, rn. Sângerei /Lazovsc/ (DD, I, p. 283). Vom aminti că în română și albaneză sufixul *-ză* alternează cu *-ță* (*bumbărează*: *bumbăreață*, *gâlbează*: *gâlbeață*; alb. *pup(ë)zë*: *pupcë*, *verzë*: *vercë* ș.a.) (ILR, II, p. 364).

TD nu înregistrează cuvântul în localitățile anchetate.

ADCC nu notează cuvântul în rețeaua sa.

CĂPUȘĂ

I. *Căpușă*, *căpușe*, s.f. I. (la pl.) Gen de antropode parazite din clasa arahnidelor, care se înfig în pielea animalelor și a omului și se hrănesc sugându-le sângele (*Ixodes*): (la sg.) animal care face parte din acest gen. **II.** 1. (Bot.) Ricin. 2. Mugur de viță, din care se dezvoltă coardele și rodul; ochi (DEX).

Cuvântul *căpușă* se află printre cele 20 de cuvinte autohtone sigure, având atestări între anii 1621 și 1887 (după clasificarea făcută de Gh. Mihăilă). Este atestat la 1635, noiembrie 28, în Condica mănăstirii Mislea, prin antroponimul *Neagoe Căpușă*.

La originea sa, antroponimul *Căpușă* este o poreclă, devenită ulterior nume de familie, rar întâlnit (Mihăilă, 2010, p. 222).

Autohtonul *căpușă* este unul dintre cele cinci cuvinte de substrat cunoscute în dacoromână – *căpușă*, aromână – *căpușe*, *căpusă*, *căpușă* și *căpușu* „căpușă”, „căpșună, fragă” (Papahagi, 1963, p. 271) și meglenoromână – *căpușă*, (pl. *căpușnits*) „căpușă”, „podoabe de argint ce le poartă femeile la piept”, „mătânii cu boabele de culoare cenușie și forma căpușelor” (Capidan, 59, Candrea III, 191; după Brâncuș, 1983, p. 56-57; Mihăilă, 2010, p. 223).

Cuvânt cu origine comună în română și albaneza (ILR, II, 1969, p. 338). În albaneză cuvântul cunoaște formele: *këpushë*, *kpush*, *kpushë* având același sens de „*Melophagus ovinus*” (ILR, 1969, p. 338; Russu, 1970, p. 146).

Din română cuvântul a pătruns în limbile vecinilor, de unde în ucraineană avem *kapuș*, în sârbo-croată *křpuša*, *kerpuša*, în bulgară *kápuš*, *kapüşka*, în ungară *kapusa* (*ibidem*).

De la autohtonul *căpușă* avem derivatul substantival *căpșună* și derivatul verbal *încăpuși*.

II. Căpușă, căpușe, s.f. 1) Insectă parazitară care, înfigându-se în pielea animalelor, se hrănește cu sângele lor. 2) Plantă oleaginoasă utilizată în farmaceutică; ricin. 3) Mugur la vița-de-vie; ochi (DELM, I, p. 688).

Cu semnificația de „insectă parazitară...” cuvântul este general răspândit în limba română vorbită la est de Prut, însă nu-l avem cartografiat în atlase. Pe baza cercetărilor de teren, a anchetelor făcute în rețeaua ALM, Valentina Corcimari aduce termenul *căpușă* în lucrarea sa despre terminologia păstorească („Молдавская пастушеская терминология (Ареалогическое и онома-семасиологическое исследование)”, 1989), și anume în §8, unde prezintă termenii ce desemnează bolile și paraziții care atacă oile (Corcimari, 1989, p. 28, 125).

Cu o altă semnificație decât în limba română literară, autohtonul *căpușă* este notat în pct. 56 (Cosăuți, rn. Soroca) în îmbinarea *căpuși di mac*, prin care localnicii desemnează partea îngroșată și rotundă de la capătul de sus al macului, notată în ALRR. Bas., pe harta „Gămălia macului” (ALRR. Bas., IV, h. 458, p. 159).

Local, în pct. 54 (Nădușita/Gârbova, rn. Drochia) și 101 (Handrabura, rn. Ananiev, reg. Odesa) derivatul *căpșună* a fost notat pentru planta *brândușă* (ALRR. Bas., III, h. 379).

DD notează cuvântul *căpușă* cu semnificația „mugure ori mlădiță, tăiată din planta mamă, care servește pentru altoire” în pct. 117 (Oxentea, rn. Dubăsari), 126 (Trebujeni, rn. Orhei), 168 (Cioburciu, rn. Ștefan-Vodă) (DD, II, p. 303).

În **Textele dialectale**, autohtonul *căpușă* a fost notat cu semnificația „muguri la vița-de-vie” în Vișoara, rn. Edineț. În aceeași localitate a fost notat derivatul verbal *încăpușa* „a da muguri”: *Trebu sî ni sâlim cu aratu până nu încăpușă jița, cî sî nu-i rupem căpușa, cî pi urmî perdem r' oada* (TD, II/2, p. 95, s. Vișoara, pct. 28).

Derivatul *căpșună* a fost înregistrat la românii din reg. Omsk, F. Rusă: *Cresc capșunî pin paduri, cresc murîli* (TD, II/1, p. 88; Kutuzovka, pct. 75). În R. Moldova derivatul *căpșună* a fost notat în localitatea Alcedar, rn.

Șoldănești: *Șf... privazu* [războiului] *o fost cu căpșuni, șî cu jișâni, șî cu perji* (TD, I/1, p. 158, Alcedar, pct. 79).

ADCC/ОКДА a cartografiat termenii pentru *insecta parazitară care se înfig sub pielea oilor și le sug sângele*. Însă materialul prezentat nu totdeauna se referă la una și aceeași insectă. Răspunsurile informatorilor indică asupra a trei insecte parazitare diferite. De aceea, termenul *căpușă* nu totdeauna apare în răspunsurile lor, respondenții referindu-se la acea insectă parazitară pe care o cunosc mai bine. Drept consecință, în rețeaua ADCC/ОКДА, termenul a fost notat numai în R. Moldova și Ucraina (ADCC/ОКДА, vol. 5, Pl. 40).

Astfel, în R. Moldova, pentru insecta vizată, termenul *căpușă* a fost notat în punctele de anchetă: 114 (*kə'pușy*, alături de *ky'rš'ej*); 117 și 126 (*kə'pușy*, alături de *kiki'ridzy*); 128 (*kə'pușy*, alături de *kike'ricy*) (*ibidem*). În Ucraina termenul a fost notat cu variante fonetice și cu schimbări de accent și de formă în punctele: 66 *'kapuš* (înv.); 68 *'k'epuš'*; 69 și 77 *'kapuš*; 70 *'šə*; 72 *ka'puš'i*; 73 *'kapuša*; 74 *ka'puš*; 78 *kə'pușy*; 85 *u's'el'* (și la vaci); 88, 90-93 *ka'puš'a*; 89 *ka'puš'ə*; 109 *ka'puša* (înv.); 110 *kə'puš'e*; 111 *ka'puš'i*; 112 *ka'puša*; 113 *ka'puš'a* (*ibidem*).

Izolată, cu semnificația „instalație pentru depozitarea fânului (în formă de nuia cu cioturi)” apelativul *ka'pușy* a fost notat în pct. 114, s. Clocușna, R. Moldova (ADCC/ОКДА, vol. 5, h. 22).

CĂTUN(Ă)

I. *Cătun, cătune* (și *cătunuri*), s.n. 1. Grup de așezări țărănești care nu constituie o unitate administrativă, cu un număr de locuitori mai mic decât al unui sat. 2. (Reg.) Pădurice, hățiș, desiș (DEX, p. 153).

În „Istoria limbii române”, C. Poghirc dă pentru *cătun* (drom. dial. *cătună*) semnificațiile „sat mic” și „colibă” (ILR, II, 1969, p. 339). De fapt, acest cuvânt moștenit din limba de substrat are o semantică bogată ce se manifestă la nivel de graiuri și localități, nu însă la nivelul limbii literare (DA/DLR).

După vechimea atestării sale, *cătun* se clasează al doilea dintre cuvintele autohtone, după *țap* (sec. X), cu cea mai înaintată în timp primă atestare: prin forma *katunъ* acesta a fost atestat în *Sbornicul lui Sviatoslav*, copie din 1073, după *Sbornicul țarului bulgar Simeon*, a. 893-927, urmată de altele (1210, 1282 ș.a.) (Mihăilă, 2010, p. 154-155, 303). În documentele slavo-române însă a fost atestat mai întâi în antroponimie: *o(t) Sta(n) Kъtu(n) o(t) Rъдъčinești* „de la Stan *Cătun* din Rădăcinești”, Țara Românească, 1533, oct. 13, și mai apoi în toponimie: *o(t) Kъtu(n) Gin(ě)* „din *Cătun*, Ghinea”, Țara Românească, 1581, mart 12, ș.a. (DESR, 1981, p. 36; Mihăilă, 2010, p. 154-155). Drept indiciu că autohtonul *cătun* este un cuvânt foarte vechi ne servesc nu doar variantele și semnificațiile pe care le are cuvântul în limba română, dar și faptele din albaneză, în care „e atestat încă din sec. al XI-lea” (Brâncuș, 1983, p. 59). Cuvânt comun în română și albaneză, rom. *cătun* se compară cu alb. *katund* și *katunt*, gheg. *katun* „sat, sat mic; grup de câteva case”, dând naștere la numeroși derivați: *katun(d)ar* „țăran”, *katun(d)ari-a*, *katundësi* „țărănime”, *katundës* „țăran” ș.a., fapt ce arată rolul jucat de asemenea tip de așezări în

viața socială și economică a albanezilor și a strămoșilor lor balcanici (*ibidem*, p. 58).

Autohtonul *cătun* este cunoscut în cele trei dialecte ale limbii române din sudul Dunării – în aromână: *cătun*, s.n., „cătun, sat mic”, *cătună*, s.f., „colibă; avere, stare”, *cătunu*, s.m., „sat mic”; în meglenită: *cătun* „cătun, sat”; în istroromână: *cătun* „sat” (Papahagi, 1963, p. 283; Mihăilă, 2010, p. 155), însă Gr. Brâncuș, care a întreprins cercetări pe teren, aduce și alte date, face precizări și unele rectificări (Brâncuș, 1983, p. 59).

Considerat cuvânt general balcanic, apelativul *cătun* „apare în toate limbile balcanice” „cu înțelesuri înrudite de «lagăr, câmp, cartier, sat, colibă, tabără, cort»” (*ibidem*, p. 58). Împrumuturi din română sunt: v.sl. *katunŭ* „lagăr, castra”, srb. *katun* „sat de păstori albanezi și români”, „sat, ținut, district”, azi „loc unde pasc oile; stână”, blg. *katun* „colibă de ciobani, cort de țigani” ș.a. (Rusu, 1970, p. 148).

II. În graiurile moldovenești vorbite la est de Prut, cuvântul autohton *cătun* este puțin cunoscut. Mai cunoscut este în limba literară vorbită aici, și anume reactualizat prin traduceri (de pildă, prin *cătun* au fost traduse rus. *hutor*, ucr. *hutir* ș.a.).

Potrivit DELM, *cătun*, *cătune*, s.n., (*înv.*) are doar înțelesul de „așezare țărănească mai mică decât un sat” (DELM, I, p. 691).

Nici în ALM, nici în ALRR. Bas. cuvântul *cătun* nu este notat. Din câte se știe, cuvântul mai este cunoscut pe ici-colo. În pct. 189 însă a fost notată forma/cuvântul *cătună*, s.f., pentru obiectul plită (la bucătărie) cu explicația: „cotunî, cotunî” se zice propriu-zis la aceea care e cu două găuri de lut, deci nu are de asupra plită de schijă” (obiectul desemnat este același cu *cotlon* „cuptor țărănesc de vară cu plită (cu sau fără cuiburi) pentru vasele de gătit” (DELM, I, p. 640)) (ALM, II/1, h. 557).

ADCC/OKDA. Acest cuvânt larg răspândit în zona carpato-balcanică a fost notat numai în Muntenegru, cu reflexul *kātu:n*, pct. 195, și *ka'tu:n*, pct. 196, pentru obiectul *stână* (stațiune/așezare păstorească) în munți și/sau construcții păstorești pe pășunea din munți) (ADCC/OKDA, vol. 1, pl. 10).

În „Dicționarul geografic al Basarabiei”, Zamfir Arbore folosește în descrierile localităților și cuvântul *cătun*, însă numai cu referire la/desemnând așezările cu un număr mic de gospodării, mai mic decât un sătuc (cf., spre exemplu: „Grebleşti, sătuc, în jud. Orhei, volostea Cobâlca, așezat pe valea Ichelului. Are 35 de case, cu o populație de 282 de suflete” (Arbore, 2001, p. 107)), însă: „Balabanca-Mică, cătun, în județul Acherman... așezat în valea cu același nume, la nord de satul Balabanca. Are 6 case de țărani români” (*ibidem*, p. 11), dar și: „Bălcăuți, cătun, în județul Hotin, așezat pe râul Racovăț, între Halahora-Veche și satul Bălcăuți. Are 12 case.” (*ibidem*, p. 21) sau: „Rumânda, cătun, cu 8 case de locuitori români, în jud. Soroca” (*ibidem*, p. 176), sau „Valea-Popii, cătun, în jud. Orhei, volostea Bravicea, așezat în valea Culei, spre N-V de satul Hetlova. Are 24 de case, cu o populație de 108 suflete” (*ibidem*, p. 220) ș.a., fapt ce demonstrează că acum un secol în urmă cuvântul vizat era în uz și la românii din stânga Prutului.

TD. Textele dialectale nu înregistrează cuvântul autohton *cătun*.

DTG. Termenul *cătun* (var. *cătună*, *cotun*, *cotună*) este înregistrat de A. Eremia în DTG cu semnificațiile: 1. Sat mic izolat, subordonat unei comune (general). 2. Parte de sat, mahala – în localitățile: Cruglic, Hârtopul Mare și Onițcani, rn. Criuleni; Mândrești și Zgărdești, rn. Telenești; Ermoclia și Olănești, rn. Ștefan-Vodă. 3. Loc ascuns, îndepărtat de sat – înregistrat în localitățile: Căbăești și Hoginești, rn. Călărași; Rădulenii Vechi, rn. Florești, Stoicani și Vădeni, rn. Soroca (DTG, 2006, p. 37). Ca toponime au fost notate: *Cotuna*, părți de sate în Boghicieni și Drăgușenii Noi, rn. Hânțești, Zberoaia, rn. Nisporeni. În același dicționar se află înregistrat derivatul *cătuniște*, s.f., var. *cotuniște*, cu semnificațiile „sat mic izolat” și „loc unde a fost un cătun”, notat de Porucic (Lexicon, p. 52), precum și *cătună* „stradă periferică”, notat de Goicu (după DTG, 2006, p. 38). A. Eremia, autorul dicționarului vizat, aduce următoarea atestare din anul 1820: „Moșie întreagă Văscăuții, alătore... cu două cătunuri lăcuite pe dânsa cu numire Văscăuții de Sus și de Gios sau Jora de Sus și Jora de Gios (1820, A. Sava, „Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului” (București, 1944, p. 482; citat după DTG, p. 38).

CEAFĂ

I. Ceafă, cefe, s.f. 1. Partea de dinapoi a gâtului sau, *p. ext.*, a capului. ♦ Regiunea cervicală. 2. Specialitate de carne de porc din regiunea cefei (1), afumată sau sărată (DEX).

Atestat în primul secol de scriere în limba română, la 1560-1561, în *Tetraevanghelul* lui Coresi: *Mai iușor ară fi să-și spânzure o rășniță a satului [= piatră de moară] de ceafa lui și să se afunde în volbura măriei* (după Mihăilă, 2010, p. 156).

În dialectele sud-dunărene ale limbii române autohtonul *ceafă* nu s-a păstrat. În aromână, „Vechiul *ceafă* a fost reamenajat, formal și semantic, sub influență albaneză: *keafă* «gât, parte a corpului care unește capul de trunchi» (după alb. *qafë*)” (Brâncuș, 1983, p. 59), deci ar. *chiafă* este un împrumut din albaneză (ILR, II, 1969, p. 339).

Cuvânt comun în română și albaneză: dacoromânului *ceafă* „cerbice” în albaneză îi corespunde *qafë* (= *k'afë*) „gât”, din albaneza comună (Brâncuș, 1983, p. 60), deoarece alb. gheg *çafë* este relativ târziu (ILR, II, 1969, p. 339). În istroromână este cunoscută forma *tsafë*.

II. Autohtonul ceafă, cefe, s.f. (*la om și la animale*) Partea posterioară a gâtului; grumaz; cerbice (DELM, II, p. 734) este un cuvânt cu răspândire generală în româna vorbită la est de Prut și formează o singură arie lexicală pe întreg spațiul cartografiat potrivit rețelei ALM.

Cu înțelesul „ceafă (la om)” cuvântul autohton *ceafă* a fost cartografiat în toate punctele de anchetă și fixat pe harta fonetică „Ceafă”, înregistrând variante fonetice notate potrivit rostirii locale: *șafi*, *șjafi*, *șjefafi*, *căfă*, *căfi*, *ceafi*, *çjafi*, *çjefafi*, *s'jafi*, *s'jafă* ș.a. (ALM, I/1, h. 216). Cuvântul nu a fost notat în pct. 57, din reg. Aktiubinsk, și în pct. 172, 191, 192, 237-240, din țin. Primorie, F. Rusă (*ibidem*), deoarece în aceste regiuni nu s-a realizat ancheta de teren.

Cuvântul examinat apare notat în ALRR. Bas., pentru noțiunea „ceafa (boului)” în unele puncte de anchetă din nordul și sudul arealului lingvistic cercetat: 8, 15, 56, 112, 165, 199, 206, 209, 213, 223, 229 (*šáfi*); 12, 19, 22, 204, 212, 216, 217, 219-222 (*čáfi*); 214, 218 (*čáfã*), în celelalte puncte de anchetă fiind înregistrate varietățile diatopice: *cerbice*, *grumaz/gurmaz*, *gurmazdži* (pl.), *grébin*, *kubíc*, *gít*, *hótcí*, *podvórniči* (ALRR. Bas., III, h. 318).

De remarcat că în unele localități din sudul R. Moldova și sudul Basarabiei autohtonul *ceafã* a fost notat pentru desemnarea altor noțiuni, și anume: pentru noțiunea „greabăn”, pct. 216 (Utkonosovka (Erdec-Burno), reg. Ismail) (ALRR. Bas., III, h. 249); pentru noțiunea „cerbice (la jug)”, pct. 214 (Slobozia Mare, rn. Vulcănești), pentru care în pct. 218 (Giurgiulești, rn. Vulcănești) a fost notat derivatul *cefár* (ALM, II/2, h. 962), notat aici și pentru obiectul „curea la gura de ham, care trece peste greabănul calului” (ALM, într. 1688; după DD, V, 166), precum și pentru „partea de sus a jugului, care se așează pe grumazul boilor”, ultimul notat și de Dicționarul dialectal (ALM, II, h. 962; DD, V, p. 166).

ADCC/OKDA nu a cartografiat cuvântul autohton *ceafã*.

TD. În textele dialectale autohtonul *ceafã* a fost înregistrat în localitatea Plavni /Barta, pct. 221, din sudul Basarabiei: *...mai târziu așa 'ini șjobanu. Când jel, căpcăunī. Cu douī gurī; una dinainti și una la čiafi, și c-on "ok' în frunti* (TD, I/2, p. 123; Plavni, pct. 221).

CIOARĂ

I. Se află printre cuvintele incluse de Al. Graur în fondul principal lexical al limbii române (Graur, 1954, p. 49).

Cioară, *ciori*, s.f. 1. Nume dat mai multor specii de păsări din familia corbului, cu penajul negru sau cenușiu, cu cioc conic și puternic (*Corvus*). 2. Epitet dat unui om brunet, oacheș (DEX).

Atestat în Moldova la 1442, febr. 24, prin antroponimul *Čorra*, iar în Țara Românească la 1511, martie 22 ș.a. (Mihăilă, 2010, p. 35).

Cuvânt comun românei cu albaneza, pus de B. P.-Hasdeu în legătură cu alb. *sorrë* „id.”, persan. *sār* „pasăre neagră” ș.a. (ILR, II, 1969, p. 339).

Cuvântul de substrat *cioară* este înregistrat în toate cele trei dialecte din sudul Dunării – în aromână: *țoarã*, *čjoárã*; în meglenoromână: *čoárã*, *čjórã*; în istroromână: *córe* (ILR, II, 1969, p. 339; Papahagi, 1963, p. 358; Mihăilă, 2010, p. 35). După Brâncuș, autohtonul *cioară* „e cunoscut, rar, și în dialectele sud-dunărene”. „Apare în toponimie și în antroponomastică” (Brâncuș, 1983, p. 61), iar apelativul „*cioară* e necunoscut în aromână”, „totuși apare în toponimie ca oronim” (*idem*, 1995, p. 57).

II. *Cioară*, *ciori*, s.f. Pasăre sedentară de talie medie, cu cioc mare, puternic și cu penaj cenușiu sau negru cu reflexe violet-albăstrii (DELM, II, p. 752).

Cuvântul este unul cu răspândire generală în limba română vorbită la est de Prut. A fost cartografiat de ALM pe harta „Cioară” și fixat cu formele *cioară* și *șioară*. Derivatele augmentative *cioroi* și, femininul acestuia, *cioroaică* sunt cunoscute pe întreg spațiul de limbă română cercetat, desemnând uneori corbul. Potrivit

hărții nominalizate, în următoarele puncte de anchetă au fost înregistrate formele augmentative ale autohtonului *cioară*, însă în localități diferite – masculinul *cioroi* în pct. 34, 38, 43, 48, 63, 97, 98, 113, 118, 119, 120, 123, 135, 149, 165, 194, 197, 226, 229, 210, 230; iar femininul *cioroaică* în pct. 69, 81, 83, 99, 101, 140, 141, 143, 150, 152, 153, 163, 188, 225 (ALM, I/2, h. 355). O singură dată, în pct. 82 (s. Molochișul Mare, în stânga Nistrului), apare diminutivul *cioroiț* (*idem*).

Termenul n-a fost notat în pct. 57, reg. Aktiubinsk, și în pct. 172, 191, 192, țin. Primorie, din F. Rusă (*idem*), deoarece aici nu a fost petrecută ancheta de teren.

În unele puncte de anchetă din rețeaua ALM, ornitonimul *cioară* a fost notat pentru a desemna păsări răpitoare diferite: în pct. 214, prin termenul *coaři* e desemnată pasărea pe nume *gaie*, pentru care, în pct. 56 și 58, este notat derivatul augmentativ *cioroi* (*șoroj*) (ALRR. Bas., III, h. 352). În pct. 194, *cioroi* (*șorój*) a fost notat pentru pasărea răpitoare *uliu* (ALRR. Bas., III, h. 351), iar în pct. 158, derivatul *coronói* a fost notat pentru pasărea răpitoare *vultur* (ALRR. Bas., III, h. 353).

Autohtonul *cioară* apare notat în îmbinarea denominativă *ceapa ciorii*, varietate diatopică prin care sunt desemnate mai multe flori: *brândușa*, pct. 217 (*âpa cōrii*), 176 (*șâpa șōri*), 189, 227 (*șâpa șuári*) (ALRR. Bas., III, h. 379); *stânjanelul*, pct. 15 (*șâpa șoári*), 75 (*âpa cōri*), 236 (*șâpa șuári*) (ALRR. Bas., III, h. 381); *lăcrămioara*, pct. 43, 45, 65, 76, 77 (*șâpa șuári*) (ALRR. Bas., III, h. 382); *crinul*, pct. 5, 7, 149, 166 (*șâpa șuári*) (ALRR. Bas., III, h. 383). Derivatul adjectival *ciorăsc* a fost notat în îmbinarea *prun cōrăsc*, care, în pct. 2 din reg. Transcarpatică, este folosit ca denumire locală pentru *corcoduș* (ALRR. Bas., IV, Pl. 38).

ADCC/OKJA nu a fixat cuvântul autohton *cioară*.

DD înregistrează cuvântul în pct. 5 (Suceveni, reg. Cernăuți) prin diminutivul *cioruș*, s.m., cu înțelesul „pui de cioară” (DD, vol. V, p. 179).

TD nu au înregistrat cuvântul examinat pe teren.

DTG. În toponimia din stânga Prutului avem oiconime având la bază apelativul ornitonim *cioară* sau un antroponim, sau un toponim format de la acesta: satul *Cioara* (rn. Hâncești), atestat la 1443; satul *Ciorăști* (rn. Nisporeni), atestat la 1545; localitatea *Ciorăscu*, suburbie a mun. Chișinău, atestată la 1712 (Eremia, Răileanu, 2008, p. 74, 76).

CIOC

I. Se află printre cuvintele din fondul principal lexical al limbii române (Graur, 1954, p. 49).

Cioc, *ciocuri*, s.n. 1. Partea anterioară, terminală, lunguiață și cornoasă a capului păsărilor, care înlocuiește sistemul dentar; plisc, clonț. 2. Parte sau prelungire ascuțită a unor obiecte; capăt, vârf (ascuțit). 3. Barbison, țacălie (DEX, p. 177).

Atestat la 1844, la Nicolae Bălcescu: *Unul din copii [de casă] purta steagul domnesc, care era de mătase roșie, având zugrăvit de o parte pe sfântul Gheorghe, protectorul armatei, și de cealaltă acvila cu crucea în cioc.* (N. Bălcescu, *Puterea armată și arta militară*, 1844; reprodus în Uricariul, XXII, Iași, 1892, p. 482/19).

Mult anterior acestuia, cu anul 1468, a fost atestat derivatul *ciocârlie* (Mihăilă, 2010, p. 224-225).

În dialectele limbii române din sudul Dunării, autohtonul *cioc* este cunoscut în aromână și meglenoromână: arom. *čioc/cioc* cu semnificațiile „ciocan” și „clonț, cioc” (Papahagi, 1963, p. 358-359), iar meglenorom. *cioc* apare numai cu înțelesul „ciocan” (ILR, II, 1969, p. 339).

Cuvânt comun românei cu albaneza, rom. *cioc* este pus în legătură cu alb. *çok* „cioc” etc., „cuvinte de origine onomatopeică, posibile deci a fi create independent în ambele limbi” (*ibidem*). De fapt, după cum observă Gr. Brâncuș, în albaneză general este *çok* „ciocan”, „dar în ghega din Borgo Erizzo circulă și cu sensul „cioc, plisc” (Brâncuș, 1983, p. 61).

II. În limba populară vorbită la est de Prut mai răspândit este cuvântul *clanț*, sinonim al lui *cioc*, *ciocuri*, s.n. 1) Organ cornos care constituie o prelungire a gurii păsărilor; plisc, clonț. ♦ *ciocul-berzei* buruiană mirositoare, cu tulpina erectă, păroasă, cu frunze digitat-lobate și cu fructul capsulă. *Cioc-întors* pasăre migratoare acvatică, de talie mare, cu plisc subțire, întors în sus, cu picioare lungi și cu penaj alb-negru. 2) *fig.* Partea terminală alungită și ascuțită a unui obiect. 3) Barbă mică și ascuțită; barbișon; țacălie. 4) Gură subțiată și alungită a unui vas prin care se scurge lichidul. 5) *depr.* Gură a omului (DELM, II, p. 753).

Cu sensul de bază, cuvântul de substrat *cioc* a fost cartografiat de ALRR. Bas., harta „Cioc (de găină)” [întrebare: *Cum îi ziceți la acela cu care găina ciugulește?*]. Autohtonul *cioc* a fost înregistrat numai în răspunsurile informatorilor din punctele de anchetă din nordul Bucovinei și din sudul Basarabiei. În nordul arealului cercetat (nordul Bucovinei și câteva puncte din nordul R. Moldova) cuvântul formează o arie lexicală ce cuprinde puncte în care cuvântul cunoaște variante fonetice și lexicale: – *șoc*, pct. 5 (*șoc(u)/clonț*), 6, 10, 15, 20 (*/côc*), 23, 27 (*/bot*), 28 (*/plisc*), 37, 38, 41 (*/clanț*), 43, 45 (*/clanț*), 78 (*/clanțu*); *coc*, pct. 9, 11-14, 17, 18, 20 (*/șoc*). În sudul spațiului lingvistic cercetat autohtonul *coc* a fost notat izolat în pct. 201 (*/șoc*) (Aluatu, rn. Taraclia), 203 (Pelinei, rn. Cahul), din sudul RM, și în pct. 222 (Orlovca/Cartal, rn. Ismail) din sud-vestul Basarabiei; la fel izolat apare și în pct. 78 (Olișcani, rn. Șoldănești) (ALRR. Bas., III, h. 338).

Cu o altă semnificație îl aflăm pe harta 740 din ALM, unde cuvântul *cioc* a fost notat ca varietate diatopică pentru „sfârlă”, și anume în pct. 106, 149, 150 (*șoc*) (ALM II/2, h. 740), precum și în îmbinarea de cuvinte *i-am dat un cioc*, pct. 215. Pe aceeași hartă a fost notat și derivatul verbal *ciocni*: *îl ciocnești*, pct. 220, *i-am ciocnit*, pct. 222, și în îmbinarea *i-am ciocnit cu degetul*, notată în pct. 178, 180, 187, 189, 197, 203, 207 și 214 (*ibidem*).

Harta „Buclă” (elaborată pe baza răspunsurilor la întrebarea: *Cum le spuneți la șuvițele de păr răsucite, din frunte la femei?*) prezintă pe *cioc* în pct. 209 (*coc*), iar pentru aceeași noțiune „bucla de păr”, în pct. 17, este notată forma *ciocli* (ALRR. Bas., III, h. 238; DD, V, p. 175, 177).

Derivatul *ciocârlan* este folosit metaforic în pct. 117 pentru a desemna „pernuța (la cotigă)” (ALM II/2, h. 844; DD, V, p. 201).

Întrucât sursele etimologice nu consideră pe rom. *ciocan* un derivat format de la apelativul *cioc*, noi nu vom prezenta datele privitoare la acest cuvânt.

În ADCC/OKJA, TD, DD cuvântul examinat nu este notat.

DTG prezintă entopicul *cioc*, s.n., cu semnificația „Vârf ascuțit de deal sau de munte”. Cu sensul „vârf de deal ascuțit” a fost înregistrat în satele Caracușenii Vechi, rn. Briceni, și Saharna, rn. Rezina (DTG, 2006, p. 43).

CIUCĂ

I. *Ciucă*, s.f. „Vârf de munte, ce de departe pare o movilă rotundă; măgură” (DLR/DA, p. 489).

Este atestat prin numele propriu *Chuka* la 1210 (Mihăilă, 2010, p. 254).

Ciucă este unul dintre cuvintele comune românei cu albaneza, întâlnit numai în toponimie. Cf. alb. *çukë* „vârf de deal” (ILR, II, 1969, p. 339).

În dialectul aromân, după Th. Papahagi, avem pe *çiuică*, *çiuțe*, s.f., „creștet”, „vârf de munte, pisc; căpășină, bulgăre de pământ”, cuvânt curent în toponimie (Papahagi, 1963, p. 364; DA/DLR, p. 489). În dialectul meglenoromân sunt atestate formele *tšucă* „vârf de deal, deal” (și în toponimul *Tšucă-Dzâna*) și *çucă* „deal” (după Mihăilă, 2010, p. 157).

Autohtonului *ciucă* din limba română îi corespunde alb. *çukë* și *sukë*, cu dublu aspect fonetic, iar „sensul este identic cu cel din română” (Brâncuș, 1983, p. 63-63).

II. Se pare, în limba română vorbită în estul Prutului, autohtonul *ciucă* nu este cunoscut.

Dintre sursele selectate pentru cercetarea cuvintelor de substrat din perspectiva geografiei lingvistice, singura sursă care înregistrează cuvântul autohton *ciucă* este „Dicționarul explicativ și etimologic de termeni geografici” (DTG), însă autorul prezintă cuvântul vizat numai potrivit surselor din România.

Referințe bibliografice:

ARBORE, Zamfir. *Dicționarul geografic al Basarabiei*. Chișinău: MUSEUM. Fundația Culturală Română, 2001.

BRÂNCUȘ, Grigore. *Vocabularul autohton al limbii române*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

BRÂNCUȘ, Grigore. *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*. București: S.C.CAROTRADING'94S.R.L., 1995.

CORCIMARI = Корчмарь В.В. Молдавская пастушеская терминология (Ареалогическое и онома-семасиологическое исследование). Chișinău: Știința, 1989.

DEERS = *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române*. 1374-1600. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1981.

EREMIA, Anatol, Răileanu, Viorica. *Localitățile Republicii Moldova*. Chișinău: „Tipografia Centrală”, 2008.

GRAUR, Alexandru. *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*. București: Editura Academiei Republicii Populare România, 1954.

ILR = *Istoria limbii române*. Volumul II. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969.

MIHĂILĂ, Gheorghe. *Contribuții la studiul cuvintelor de origine autohtonă în limba română*. București; Editura Academiei Române, 2010.

PAPAHAGI, Tache. *Dicționarul dialectului aromân. General și etimologic*. București: Editura Academiei Republicii Populare România, 1963.

RUSSU, Ion I. *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970.

Surse:

AD = *Arhiva dialectologică*

ADCC/OKDA = *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск. 1. *Atlas dialectologic carpatic comun*. Volumul 1. Chișinău: „ȘTIINȚA”, 1989.

ADCC/OKDA = *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск 5. *Celokarpatský dialektologický atlas*. 5 zväzok. Bratislava: VEDA, VYDAVATEĽSTVO SAV, 1997.

ALM I/1 = *Atlasul lingvistic moldovenesc*. Volumul I, partea 1-a. Fonetica. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1968.

ALM I/2 = *Atlasul lingvistic moldovenesc*. Volumul I, partea a 2-a. Fonetica. Morfologia. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1968.

ALM II/1 = *Atlasul lingvistic moldovenesc*. Volumul II, partea 1. Lexicul. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1972.

ALM II/2 = *Atlasul lingvistic moldovenesc*. Volumul II, partea 2. Lexicul. Chișinău: Cartea moldovenească, 1973.

ALRR. Bas., III = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*. Volumul III. Chișinău: „Tipografia Centrală”, 2002.

ALRR. Bas., IV = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*. Volumul IV. Chișinău: „Tipografia Centrală”, 2003.

DD = *Dicționar dialectal*. Volumul I. Chișinău: „Știința”, 1985.

DD = *Dicționar dialectal*. Volumul II. Chișinău: „Știința”, 1985.

DD = *Dicționar dialectal*. Volumul V. Chișinău: „Știința”, 1986.

DELM = *Dicționar explicativ al limbii moldovenești*. Volumul I. Chișinău: Editura „Cartea moldovenească”, 1977.

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. București: Univers enciclopedic, 1996.

DTG = Eremia, Anatol. *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*. Chișinău: Știința, 2006.

Gr. Rom. = *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, Nordul Bucovinei și Nordul Maramureșului. Texte dialectale și Glosar*. București: „Bucureștii Noi”, 2000.

TD I/1 = *Texte dialectale*. Volumul I, partea 1. Chișinău: Editura „ȘTIINȚA”, 1969.

TD I/2 = *Texte dialectale*. Volumul I, partea 2. Chișinău: Editura „ȘTIINȚA”, 1971.

TD II/1 = *Texte dialectale*. Volumul II, partea 1. Chișinău: Editura „ȘTIINȚA”, 1971.

TD II/2 = *Texte dialectale*. Volumul II, partea 2. Chișinău: Editura „ȘTIINȚA”, 1981.